

การดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดในคดีค้ำมนุษย์

กรณีศึกษา : การค้ำมนุษย์รูปแบบการบังคับใช้แรงงาน¹

พันตำรวจโทหญิง นภวรรณ สิริโกภา²

ปัญหาการค้ำมนุษย์ ถือเป็นภัยคุกคามด้านความมั่นคงรูปแบบใหม่ (Non-Traditional Security) และกำลังเป็นประเด็นที่หลายประเทศทั่วโลกให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากการกระทำที่ลดทอนศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์ และจากการศึกษาพบว่า การดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดในคดีค้ำมนุษย์ในรูปแบบการบังคับใช้แรงงานของประเทศไทย มีปัญหาการดำเนินคดีอุปสรรคในการดำเนินคดี เริ่มตั้งแต่ศักยภาพของเจ้าหน้าที่บังคับกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมายและความคลุมของกฎหมาย รวมไปถึงการรวบรวมพยานหลักฐาน ผู้ศึกษาจึงได้ทำการสรุปและวิเคราะห์ปัญหาพร้อมเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาไว้ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ประการแรก ปัญหาเกี่ยวกับกระบวนการคัดแยกผู้เสียหายจากการค้ำมนุษย์ด้านแรงงาน

เนื่องจากการค้ำมนุษย์เป็นอาชญากรรมที่มีผู้เสียหายเป็นศูนย์กลาง มีคดีเป็นจำนวนมากที่การดำเนินคดีจะขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของการกระทำความผิดและพฤติกรรมของผู้เสียหาย โดยที่คำให้การของผู้เสียหายมักเป็นศูนย์กลางของพยานหลักฐานที่ใช้ในการดำเนินคดี ดังนั้น กระบวนการคัดแยกผู้เสียหายจากการค้ำมนุษย์จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสวงหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการค้ำมนุษย์ก่อนเริ่มกระบวนการสืบสวนสอบสวนดำเนินคดี เป็นจุดเริ่มต้นในการบ่งชี้ว่ามีการค้ำมนุษย์หรือไม่ จึงมีข้อพิจารณาในเรื่องปัญหาเกี่ยวกับกระบวนการคัดแยกผู้เสียหายจากการค้ำมนุษย์ภาคแรงงานในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ คือ

ประเด็นที่หนึ่ง คณะสหวิชาชีพควรประกอบไปด้วยเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ด้านกฎหมายเกี่ยวกับการค้ำมนุษย์ หรือผ่านการฝึกอบรมหรือมีประสบการณ์ มีความชำนาญในการทำงานเกี่ยวกับคดีค้ำมนุษย์อย่างเพียงพอ ควรมีการกำหนดหลักเกณฑ์หรือคุณสมบัติเฉพาะของผู้ปฏิบัติหน้าที่เป็นคณะสหวิชาชีพในการคัดแยกผู้เสียหายจากการค้ำมนุษย์ไว้โดยเฉพาะ เนื่องจากผู้ปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวนี้เป็นบุคคลที่มีความสำคัญในการพิจารณา

¹ บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระ เรื่อง การดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดในคดีค้ำมนุษย์ กรณีศึกษา : การค้ำมนุษย์รูปแบบการบังคับใช้แรงงาน โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ประเทือง ธนียผล และคณะกรรมการสอบ คือ รองศาสตราจารย์จรูญ เล็งวิทย์ และรองศาสตราจารย์จุฑา วงศ์ทองสรรค์

² นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ความเห็นว่าคุณคดีใดเป็นผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์หรือไม่ ควรกำหนดให้มีเจ้าหน้าที่ขององค์กรช่วยเหลือผู้เสียหายที่ไม่ใช่ภาครัฐที่เกี่ยวข้องร่วมปฏิบัติหน้าที่คัดแยกผู้เสียหาย และควรกำหนดให้พนักงานอัยการประจำสำนักงานอัยการพื้นที่ที่เกิด ร่วมคัดแยกผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดต่อไป

ประเด็นที่สอง ระยะเวลาที่กำหนดไว้ให้เจ้าหน้าที่ต้องระบุตัวผู้ที่อาจเป็นผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ในปัจจุบันนั้นน้อยเกินไป เนื่องจากผู้เสียหายบางรายยังขาดความพร้อม ทั้งทางร่างกายหรือจิตใจที่จะให้ข้อมูลที่เพียงพอที่จะระบุตัวผู้เสียหาย ควรมีการจัดให้ผู้เสียหายอยู่ในสถานที่ที่รู้สึกปลอดภัยก่อนจึงจะเริ่มทำการสัมภาษณ์ ให้ผู้เสียหายได้เล่าเรื่องราวและรายละเอียดเกี่ยวกับการกระทำความผิด บุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งหมดอย่างเต็มที่ด้วยการสร้างบรรยากาศของความไว้วางใจ ส่งเสริมให้มีการสัมภาษณ์ผู้เสียหายโดยคำนึงถึงการที่เขาได้รับความกระทบกระเทือนทางจิตใจและให้การดูแลทั้งร่างกายและจิตใจเพื่อให้ผู้เสียหายรู้สึกปลอดภัย ด้วยเหตุดังกล่าวจึงควรมีการขยายระยะเวลาในการระบุตัวผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ เพื่อให้เวลากับผู้เสียหายในการเข้าถึงบริการต่าง ๆ ของรัฐ ได้รับการบำบัดฟื้นฟูจิตใจจากการถูกแสวงหาประโยชน์ มีความไว้วางใจที่จะบอกเล่าเหตุการณ์ที่ตนพบเจอกับเจ้าหน้าที่ผู้สัมภาษณ์ ผู้ศึกษาเห็นว่าควรให้มีการแก้ไขมาตรา 29 วรรคสอง และเพิ่มเติมวรรคสาม พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ.2551 โดยมีข้อความดังต่อไปนี้

วรรคสอง “ในกรณีที่มีความจำเป็นต้องให้การคุ้มครองบุคคลซึ่งอาจจะเป็นผู้เสียหายเกินกว่ากำหนดเวลาในวรรคหนึ่ง ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อมีคำสั่งอนุญาต ทั้งนี้ศาลจะอนุญาตได้ไม่เกินห้าคราว คราวละไม่เกินเจ็ดวัน โดยจะกำหนดเงื่อนไขใด ๆ ไว้ด้วย ก็ได้”

วรรคสาม “การแสวงหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการค้ามนุษย์ตามวรรคหนึ่ง ให้กระทำในรูปแบบของทีมสหวิชาชีพ ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ สำนักงานอัยการประจำจังหวัด กรมสอบสวนคดีพิเศษ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ องค์กรเอกชน องค์กรระหว่างประเทศ ซึ่งได้ผ่านการอบรมหรือมีประสบการณ์การทำงานเกี่ยวกับกฎหมายค้ามนุษย์”

ประการที่สอง ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายและความครอบคลุมของกฎหมายเกี่ยวกับการค้ามนุษย์ภาคแรงงาน

ตามมาตรา 6 พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ.2551 มีองค์ประกอบของการกระทำความผิดที่จะต้องพิจารณา 3 ประการ คือ การกระทำ วิธีการกระทำ และวัตถุประสงค์แห่งการกระทำต้องเพื่อแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งใน 8 รูปแบบ ซึ่งในประเด็นปัญหาการบังคับใช้กฎหมายและความครอบคลุมของกฎหมายเกี่ยวกับการค้ามนุษย์ภาคแรงงาน พบว่า เหตุผลสำคัญเกิดจากการตีความเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการกระทำ ซึ่งวัตถุประสงค์ของการกระทำในรูปแบบที่ 7 อันจะเป็นความผิดฐานค้ามนุษย์ จะต้องกระทำเพื่อแสวงหาประโยชน์จากการบังคับใช้แรงงานตามมาตรา 6/1 โดยความผิดตาม

มาตรา 6/1 ไม่ใช้ความผิดฐานค้ำมนุษย์แต่เป็นการแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ รูปแบบที่ 7 จึงเกิดความไม่ชัดเจนว่า เมื่อมีผู้กระทำความผิดฐานบังคับใช้แรงงานหรือบริการแล้ว ยังถือว่าเป็นผู้กระทำความผิดฐานค้ำมนุษย์อีกฐานหนึ่งหรือไม่ ผู้ศึกษาเห็นว่าควรให้มีการบัญญัติกฎหมายในความผิดฐานค้ำมนุษย์ และความผิดฐานการบังคับใช้แรงงานหรือบริการแยกออกจากกันอย่างชัดเจน เพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาเห็นว่าควรให้มีการเพิ่มเติมวรรคสอง ของมาตรา 6/1 พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ.2551 โดยมีข้อความต่อไปนี้

“การกระทำความผิดฐานบังคับใช้แรงงานหรือบริการตามวรรคหนึ่ง หากพบข้อเท็จจริงตามองค์ประกอบของมาตรา 6 (1) และ (2) ร่วมด้วย กรณีเป็นการกระทำต่อบุคคลทั่วไป หรือพบข้อเท็จจริงตามองค์ประกอบของมาตรา 6(1) กรณีเป็นการกระทำต่อเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี การกระทำนั้นเป็นความผิดฐานค้ำมนุษย์”

ประการสุดท้าย ปัญหาการรวบรวมพยานหลักฐานเพื่อหาข้อบ่งชี้ถึงการค้ำมนุษย์ภาคแรงงาน

เนื่องจากในคดีค้ำมนุษย์ ใช้กระบวนการพิจารณาในระบบไต่สวน ซึ่งศาลสามารถหาข้อเท็จจริงได้ด้วยตนเอง และในขณะเดียวกันยังใช้อำนาจในการตัดสินชี้ขาดคดีด้วย จึงมีความจำเป็นที่ผู้บังคับใช้กฎหมายหรือพนักงานสอบสวนที่เกี่ยวข้องในคดีจะต้องรวบรวมพยานหลักฐานให้สมบูรณ์เพียงพอที่จะบ่งชี้ถึงการค้ำมนุษย์ ก่อนนำคดีขึ้นสู่ศาล อันจะส่งผลต่อการพิจารณาพิพากษาคดี แม้คำให้การของผู้เสียหายเป็นแหล่งของพยานหลักฐานที่เชื่อถือได้มากที่สุดในการดำเนินคดีค้ำมนุษย์ แต่บ่อยครั้งที่คำให้การของผู้เสียหายอาจถูกตีความและแสดงเป็นจุดอ่อนค้อยในการดำเนินคดีและเป็นอุปสรรคต่อการที่ศาลจะตัดสินลงโทษผู้ค้ำมนุษย์ภาคแรงงาน จึงจำเป็นที่อย่างยั้งที่จะต้องมียานหลักฐานอื่นประกอบการพิจารณาคดี ซึ่งในทางปฏิบัติการได้มาซึ่งพยานหลักฐานต่าง ๆ ถ้าข้างเป็นอุปสรรคในการดำเนินคดี อันเป็นผลให้ไม่สามารถยืนยันการกระทำความผิดของบุคคลในองค์กรได้ ข้อจำกัดในการได้มาซึ่งพยานหลักฐานเหล่านี้จึงเป็นปัญหาในการรวบรวมพยานหลักฐานเพื่อหาข้อบ่งชี้ถึงการค้ำมนุษย์ภาคแรงงาน ผู้ศึกษาเสนอจึงขอให้เพิ่มเติมบทบัญญัติในหมวด 3 เกี่ยวกับอำนาจของพนักงานเจ้าหน้าที่ ตามพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ ดังนี้

มาตรา 27/1 “เพื่อประโยชน์ในการสืบสวนและสอบสวนการกระทำความผิดฐานการค้ามนุษย์ ให้พนักงานสอบสวนหรือพนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจดังต่อไปนี้

(1) เข้าไปในเคหสถาน หรือสถานที่อื่นใด เพื่อตรวจค้น เมื่อมีเหตุอันควรเชื่อได้ว่ามีทรัพย์สินซึ่งมิใช่เป็นความผิดหรือได้มาโดยการกระทำความผิด หรือได้ใช้หรือจะใช้ในการกระทำความผิด หรือใช้เพื่อให้ได้รับประโยชน์จากการกระทำความผิด หรือมีบุคคล วัตถุ และสิ่งของซึ่งอาจใช้เป็นพยานหลักฐานในการดำเนินคดี ได้ซุกซ่อนอยู่ในเคหสถานหรือสถานที่ดังกล่าว ประกอบกับมีเหตุอันควรเชื่อได้ว่าหากปล่อยให้นั้นช้ากว่าจะ

เอาหมยคันมาได้ทรัพย์สินหรือพยานหลักฐานดังกล่าวอาจถูกโยกย้าย ซุกซ่อนทำลาย หรือทำให้เปลี่ยนสภาพไปจากเดิม

(2) มีหนังสือสอบถามหรือเรียกบุคคลใด ๆ มาให้ถ้อยคำหรือให้ส่งบัญชี เอกสาร หรือวัตถุใด ๆ มาเพื่อตรวจสอบหรือประกอบการพิจารณา

(3) ค้นบุคคล หรือยานพาหนะที่มีเหตุสงสัยตามสมควรว่ามีทรัพย์สินซึ่งมิใช่เป็นความผิดหรือได้มาโดยการกระทำความผิด หรือได้ใช้หรือจะใช้ในการกระทำความผิด หรือซึ่งอาจใช้เป็นพยานหลักฐานได้ซุกซ่อนอยู่

(4) ยึดหรืออายัดทรัพย์สินที่ค้นพบหรือที่ส่งมาดังกล่าวไว้ใน (1) (2) และ (3) การใช้อำนาจตามวรรคหนึ่ง (1) ให้พนักงานสอบสวนหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้ค้นปฏิบัติตามข้อบังคับที่อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญากำหนดโดยแสดงความบริสุทธิ์ก่อนการเข้าค้นและให้แสดงบัตรประจำตัวและเอกสารที่ให้อำนาจในการตรวจค้น และเหตุอันควรเชื่อที่ทำให้สามารถเข้าค้นได้เป็นหนังสือให้ไว้แก่ผู้ครอบครองเคหสถานหรือสถานที่ค้นนั้น เว้นแต่ไม่มีผู้ครอบครองอยู่ ณ ที่นั้น ก็ให้ค้นต่อหน้าบุคคลอื่นอย่างน้อยสองคนซึ่งพนักงานสอบสวนหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ได้ขอร้องมาเป็นพยาน ในกรณีดังกล่าวให้พนักงานสอบสวนหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้ค้นส่งมอบสำเนาเอกสารและหนังสือนั้นไว้แก่ผู้ครอบครองเคหสถานหรือสถานที่ดังกล่าวทันทีที่สามารถกระทำได้ และหากเป็นการค้นในเวลากลางคืน จะต้องมีการขออนุญาตจากเจ้าพนักงานตำรวจชั้นไป หรือข้าราชการตำรวจตำแหน่งตั้งแต่สารวัตรหรือเทียบเท่าขึ้นไปเป็นหัวหน้าในการดำเนินการให้พนักงานสอบสวนหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้เป็นหัวหน้าในการเข้าค้นส่งสำเนาบันทึกเหตุอันควรเชื่อตามวรรคสอง และสำเนาบันทึกการตรวจค้นและบัญชีทรัพย์สินที่ยึดหรืออายัดต่อศาลจังหวัดที่มีอำนาจเหนือท้องที่ที่ทำการค้น หรือศาลอาญาในเขตกรุงเทพมหานครภายในสี่สิบแปดชั่วโมงหลังจากสิ้นสุดการตรวจค้น เพื่อเป็นหลักฐานพนักงานสอบสวนหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ตำแหน่งใดหรือระดับใดจะมีอำนาจหน้าที่ตามที่ได้กำหนดไว้ในวรรคหนึ่งทั้งหมดหรือแต่บางส่วน หรือจะต้องได้รับอนุมัติจากบุคคลใดก่อนดำเนินการ ให้เป็นไปตามข้อบังคับของอธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญาโดยทำเอกสารมอบหมายให้ไว้ประจำตัวพนักงานสอบสวนหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้ได้รับมอบหมายนั้น”

มาตรา 27/2 “ในกรณีที่มีเหตุอันควรเชื่อว่า เอกสารหรือข้อมูลข่าวสารซึ่งส่งทางไปรษณีย์ โทรเลข โทรศัพท์ โทรสาร คอมพิวเตอร์ เครื่องมือ หรืออุปกรณ์ในการสื่อสาร สื่ออิเล็กทรอนิกส์ หรือสื่อทางเทคโนโลยีใด ถูกใช้หรืออาจถูกใช้ เพื่อให้ได้รับประโยชน์จากการกระทำความผิดฐานการค้ำมนุษย์ พนักงานสอบสวนซึ่งได้รับอนุมัติจากผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติหรือผู้ซึ่งได้รับมอบหมาย แล้วแต่กรณี อาจยื่นคำขอฝ่ายเดียวต่ออธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญาเพื่อมีคำสั่งอนุญาตให้ได้มาซึ่งเอกสารหรือข้อมูลข่าวสารดังกล่าวก็ได้การอนุญาตตามวรรคหนึ่ง ให้พิจารณาผลกระทบต่อสิทธิส่วนบุคคลหรือสิทธิอื่นใดประกอบเหตุผลและความจำเป็นดังต่อไปนี้

- (1) มีเหตุอันควรเชื่อว่าจะมีการกระทำความผิดหรือจะมีการกระทำความผิดฐานการค้ำมนุษย์
- (2) มีเหตุอันควรเชื่อว่าจะได้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการกระทำความผิดฐานการค้ำมนุษย์จากการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารดังกล่าว
- (3) ไม่อาจใช้วิธีการอื่นใดที่เหมาะสมหรือมีประสิทธิภาพมากกว่าได้

การอนุญาตตามวรรคหนึ่ง ให้อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญาสั่งอนุญาตได้คราวละไม่เกินเก้าสิบวัน โดยกำหนดเงื่อนไขใด ๆ ก็ได้ และให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลข่าวสารในสิ่งที่สื่อสารตามคำสั่งดังกล่าวจะต้องให้ความร่วมมือเพื่อให้เป็นไปตามความในมาตรานี้ ภายหลังที่มีคำสั่งอนุญาต หากปรากฏข้อเท็จจริงว่าเหตุผลความจำเป็นไม่เป็นไปตามที่ระบุหรือพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไป อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญาอาจเปลี่ยนแปลงคำสั่งอนุญาตหรือขยายระยะเวลาอนุญาตได้ตามที่เห็นสมควรเมื่อพนักงานสอบสวนได้ดำเนินการตามที่ได้รับอนุญาตแล้ว ให้รายงานการดำเนินการให้อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญาทราบบรรดาข้อมูลที่ได้มาตามวรรคหนึ่ง ให้เก็บรักษาเฉพาะข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการกระทำความผิดซึ่งได้รับอนุญาตตามวรรคหนึ่งและให้ใช้ประโยชน์ในการสืบสวน หรือใช้เป็นพยานหลักฐานเฉพาะในการดำเนินคดีดังกล่าวเท่านั้น ส่วนข้อมูลข่าวสารอื่นให้ทำลายเสียทั้งสิ้น ทั้งนี้ ตามข้อบังคับที่อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญากำหนด”

บรรณานุกรม

หนังสือ

- บรรเจิด สิงคะเนติ. (2547). **หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, น. 85-86.
- สมคิด เลิศไพฑูรย์, **หลักความเสมอภาค,วารสารนิติศาสตร์ ปีที่ 30 ฉบับที่ 2 (มิถุนายน 2543)** หน้า 170.
- กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน. **“การวินิจฉัยความผิดฐานบังคับใช้แรงงานตามพระราชกำหนดแก้ไขเพิ่มเติม พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ำมนุษย์.”** กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน, 2563.กสมยศ เชื่อไทย. **หลักรัฐธรรมนูญทั่วไป.** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535) หน้า 139.
- จรัญ โฆษณานันท์. (2545). **สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน: ปรัชญา กฎหมาย และความเป็นจริงทางสังคม.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, น. 99
- ธรรมศักดิ์ วิษขารยะ. **“การบังคับใช้กฎหมายการค้ำมนุษย์ตามหลักนิติธรรม.”** วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, 2558, หน้า 12
- บรรเจิด สิงคะเนติ. **สารานุกรมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เรื่องหลักความเสมอภาค.** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2543).

ปรีดี พนมยงค์.”คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประเทศไทย 24 มิถุนายน,” ในแนวความคิดประชาธิปไตยของ
ปรีดี พนมยงค์ . (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2535) หน้า 41-43.

รัตนานันทปัทมคุลย์. “ประเทศไทยกับการปฏิบัติตามพันธกรณีอนุสัญญาอาเซียนว่าด้วยการต่อต้านการ
ค้ำครองโดยเฉพาะผู้หญิงและเด็ก ด้านการคุ้มครองช่วยเหลือผู้เสียหายจากการค้ำมนุษย์.” สถาบันการ
ต่างประเทศเทวะวงศ์วโรปการ กระทรวงการต่างประเทศ, 2561.

วิทยาลัยการตำรวจ กองบัญชาการศึกษา สำนักงานตำรวจแห่งชาติ. “องค์ความรู้เรื่องการกระทำความผิด
เกี่ยวกับการค้ำมนุษย์.” สำนักงานตำรวจแห่งชาติ , 2553.

สถาบันกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยมนุษยธรรมและสิทธิมนุษยชนแห่งเจนีวา สมาพันธรัฐสวิส, 2558,
หน้า 9.

สมคิด เลิศไพฑูรย์, หลักความเสมอภาค, วารสารนิติศาสตร์ ปีที่ 30 ฉบับที่ 2 (มิถุนายน 2543).

สมยศ เชื้อไทย. คำอธิบายหลักรัฐธรรมนูญทั่วไป. (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2535) หน้า 138.

วารสาร

อริยาพร โพธิ์ใส. “หลักเกณฑ์ในการเยียวยาผู้เสียหายจากกระบวนการค้ำมนุษย์.” สารพันปัญหากฎหมาย.
(พฤษภาคม - มิถุนายน 2558).

สุนันทา พามะลา วอร์ด. “การศึกษาเปรียบเทียบยุทธศาสตร์การต่อต้านการค้ำมนุษย์ในจีน อินเดีย และ สิงคโปร์.
วรรณวนษ์ สว่างแจ้ง. “ปัญหาการค้ำมนุษย์และมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับแรงงานต่างด้าว.”

ปทาน ตันมณีวัฒนา. “ความคิดฐาน บังคับใช้แรงงานหรือบริการ.” วารสารกฎหมาย นิติพัฒน์ ปีที่ 9 ฉบับที่
1/2563.

สุพิศ ประณีตพลกรัง. “กฎหมายป้องกันและปราบปรามการค้ำมนุษย์.” ปีที่พิมพ์: ครั้งที่ 1 : สิงหาคม 2559
สำนักงานว่าด้วยยาเสพติดและอาชญากรรมแห่งสหประชาชาติ. “ปัญหาเกี่ยวกับพยานหลักฐานในคดีค้ำมนุษย์.”
สำนักงานว่าด้วยยาเสพติดและอาชญากรรมแห่งสหประชาชาติ, 2563.

งานวิจัย

นักสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียว. “การป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้ำมนุษย์ของประเทศไทย
และความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านในอาเซียน.” รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัย. สำนักงาน
ข้าหลวงใหญ่สิทธิมนุษยชน. “คำแนะนำเกี่ยวกับหลักการและแนวทางปฏิบัติเรื่องสิทธิมนุษยชนและ
การค้ำมนุษย์.”

ประภาพร แสงมณีประดับ. “ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการบังคับใช้แรงงานตามพระราชบัญญัติป้องกันและ

ปราบปรามการค้ามนุษย์, 2551.”

ปราณี สุขศรี. “ลัทธิกฎหมายทั่วไปในทางปกครองในคำพิพากษาของศาลปกครองสูงสุด : ศึกษาหลักความได้สัดส่วน(Principle of proportionality) และหลักความเสมอภาค (Principle of Equality).”

ศิริระ สว่างศิลป์. “แนวทางเสริมสร้างศักยภาพการบังคับใช้กฎหมายต่อต้านการค้ามนุษย์ของไทย : ศึกษาเปรียบเทียบ Trafficking Victims Protection Act 2000 ของสหรัฐอเมริกา และพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ. 2551.” สถาบันการต่างประเทศเทวะวงศ์วโรปการ กระทรวงการต่างประเทศ, 2557.

จิตติกร ทินอุทัย. “ปัญหาการคัดแยกเหยื่อและการคุ้มครองสิทธิของบุคคลที่มีเหตุอันควรเชื่อได้ว่าเป็นผู้เสียหาย.”

รัตนา นนทปัทมดุษย์. “ประเทศไทยกับการปฏิบัติตามพันธกรณีอนุสัญญาอาเซียนว่าด้วยการต่อต้านการค้ามนุษย์ โดยเฉพาะผู้หญิงและเด็ก ด้านการคุ้มครองช่วยเหลือผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์.” สถาบันการต่างประเทศเทวะวงศ์วโรปการ กระทรวงการต่างประเทศ, 2561.

สำนักงานว่าด้วยยาเสพติดและอาชญากรรมแห่งสหประชาชาติ. “ปัญหาเกี่ยวกับพยานหลักฐานในคดีค้ามนุษย์.” สำนักงานว่าด้วยยาเสพติดและอาชญากรรมแห่งสหประชาชาติ, 2563.

ฤทัยชนก วัลยะเพ็ชร. “ปัญหาทางกฎหมายในการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์: ศึกษากรณีบุกรุกกระทืบต่อผู้สืบสันดาน มาตรา 56/1.” คณะนิติศาสตร์ปริทัศน์ พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

ธนส บัวผิน, นกัศภา ทศนวิวัฒน์, บุญไทย อิศราประทีปรัตน์, สุเพียร จึงเกรียงไกร,

อนุชา ทองวงศ์สกุล. “กฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการค้ามนุษย์และการลักลอบขนผู้โยกย้ายถิ่นฐาน (Trafficking in Persons and Migrant Smuggling: International Instruments and Legal Framework), เหยื่อการค้ามนุษย์ในมุมมองด้านจิตวิทยา (Victims of Trafficking, The Psychological Perspective), ตัวอย่างคดีการแสวงหาประโยชน์จากการบังคับใช้แรงงานในประเทศเนเธอร์แลนด์ (Labor Exploitation in the context of Migrants Smuggling and Human Trafficking in the Netherlands).” การฝึกอบรมหลักสูตรกฎหมายป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์และฟอกเงิน ระหว่างวันที่ 15 ถึง 29 กันยายน 2562 ณ The Hague Academy of International Law ราชอาณาจักรเนเธอร์แลนด์.

นางสาวศิริวรรณ ว่องเกียรติไพศาล, นายสรไกร ศรีศรี, พ.ต.ท.ประสงค์ กุลจิตติปราณี, นางสาวอนุสราวดี มฤคศิริมาศ. “ถอดบทเรียนความร่วมมือในการดำเนินคดีที่ซับซ้อนจากกรณีศึกษาการค้ามนุษย์บังคับใช้แรงงานในภาคเกษตรกรรม.” พิมพ์ครั้งแรก : กุมภาพันธ์ 2559 สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย (องค์การมหาชน) หรือ TIJ สำนักงานกฎหมายเอส อาร์ (Social Responsibility Law office).

สุพิศ ปราณีตพลกรัง. “วิธีพิจารณาการค้ามนุษย์”. กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์นิติธรรม, ปีที่พิมพ์ 2559.